

**ŽEMĖS DIENOS PROGA
PRISTATOME
PASIŪLYMĄ PROGRAMAI
„KURIU VILNIŲ“**

Kadangi Vilniaus m. savivaldybė kviečia teikti pasiūlymus programai „Kuriu Vilnių“, pristatome puikią geologų idėją – pastatyti paminklą *VILNIAUS MAMUTUI!*

Jis galėtų stovėti Vilniuje, Šilo ir Smėlio g. sankryžoje, kur 1957-ųjų vasarą ir buvo rastas unikalūs paleontologinis radinys.

KVIEČIAME

Jus savo mintimis ir pasiūlymais prisidėti prie išskirtinio gamtos reiškinių įamžinimo, kuris liudija ne tik priešistorinę praeitį, bet ir skatina galvoti apie trapią mūsų aplinką, nuolatinį jos kitimą ir būtinybę ją saugoti.

Nors daugelis, turbūt, žino kokie gyvūnai yra mamutai ir yra girdėję apie vieno jų radimo Vilniuje aplinkybes, bet norime kai ką skaitytojams priminti, pabrėžti šio radinio reikšmę ir būtinybę jį įamžinti.

Vilniaus m. Šilo ir Smėlio g. sankryža – galima būsimo paminklo vieta. Nuotrauka: prieiga internete: <https://mapio.net/s/64650865/>

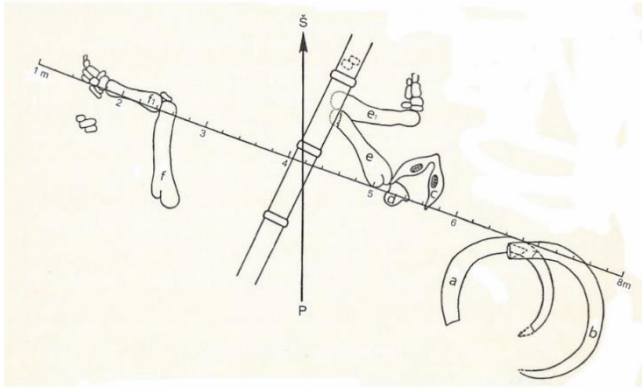
1957 – ujų vasarą Vilniuje, Smėlio g. tiesiant kanalizaciją, 3,5 m gylyje buvo aptikti stambaus gyvūno kaulai, trukdę toliau vykdyti žemės darbus. Išsikišusią kaulų dalį darbininkai nukapojo ir numetė į duobės pakraštį. Laimei, statybos-montavimo kontoros Nr. 28 darbų vykdytojas V. Klimovičius apie juos pranešė Lietuvos TSR Mokslų akademijos (LMA) darbuotojams. Atvykę Istorijos instituto mokslininkai kaulus surinko, o vėliau nustatė, kad tai mamuto kojos dalys!

Mamuto radvietės vaizdas. 1957 m. rugpjūčio 5 d. Nuotrauka iš Vilniaus universiteto Geologijos muziejus archyvo

Tikintis surasti ir kitas gyvūno dalis, buvo nutarta radimvietėje atlikti papildomus kasinėjimus. Rugpjūčio 1–15 d. čia darbavosi A. Jankevičienė,

V. Urbonavičius ir P. Kulikauskas, jiems talkino 6–8 darbininkai, o žemės darbams buvo pasitelkta net sunkioji technika. Rugpjūčio 5 d. keturių metrų gylyje buvo aptikti du mamuto viršutiniai priekiniai ilgieji dantys – durklai (iltimis jie nevadinami, nes straublinių šeimos atstovai iltinių dantų neturi), pamatais gulėję viena ant kito, smaigalius nukreipę į pietvakarius. Išplėtus kasinėjimų duobę į plotį iki 8 m., o į ilgį iki 12 m., buvo rastas apatinis mamuto žandikaulis, stuburo narelis, dešinėsios priekinės ir užpakalinės kojos.

Tai unikali vieno individo išlikusi kaulų gausa, nes anksčiau 40-yje Lietuvos vietovių buvo rasti tik pavieniai mamutų dantys, kaulų ir durklų fragmentai. Didžiausias ir pilniausias Lietuvoje ir visame Baltijos regione mamuto skeletas rastas pirminėje savo padėtyje – *in situ* (toje pačioje vietoje). Visi ankstesni radiniai buvo ledyno ir vandens srovių judinti, ardyti, pernešti ir palaidoti toli nuo mamutų žūties vietų.

Mamuto kaulų išsidėstymo radimvietėje schema (Kulikauskas ir kt., 1957)

Taip pat šis radinys yra jauniausios arba paskutinės mamutų rūšies *Mammuthus primigenius* atstovas (Blumenbach, 1799), gyvenęs poledynmetyje prieš 13 800 m.

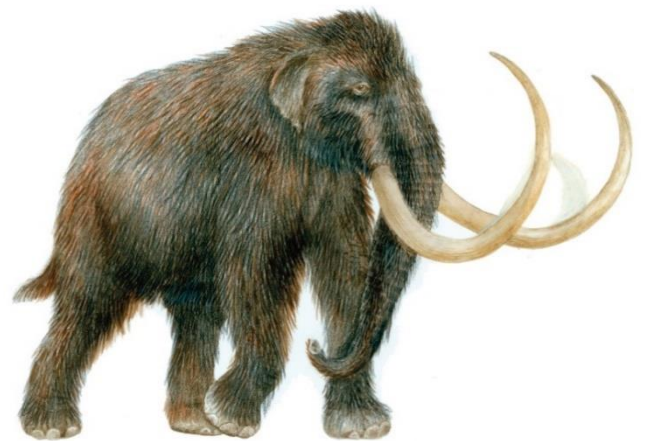
Kiti Lietuvos radiniai gerokai senesni – prieš 40 tūkst. ir daugiau metų gyvenusių mamutų kaulai (seniausias radinys datuotas apie 50 tūkst. m. prieš dabartį BP (angl. *before present*)). Na, o sprendžiant iš labai nudilusių apatinio žandikaulio dantų, nustatyta, kad rasto mamuto biologinis amžius galėjo būti apie 70 m. Kauno Tado Ivanausko zoologijos muziejuje saugoma didžioji atkasto *Vilniaus mamuto* skeleto dalis – apatinis mamuto žandikaulis ir abu viršutiniai ilgieji priekiniai dantys (kandžiai – durklai) bei kojų kaulai.

Mamuto dantis. VU Geologijos muziejaus eksponatas. E. Rudnickaitės nuotrauka

Mamutai (*Mammuthus primigenius*) Indiniam drambliui artimiausi straublinių atstovai, gyveno priešistorinio žmogaus laikais – Europoje pasirodė prieš 200 tūkst. m. Jų kūnas buvo apaugęs ilgais plaukais, prisitaikęs gyventi atšiauriomis sąlygomis.

Prieš 20 tūkst. m. jie jau gausiai gyveno ne tik beveik visoje Europoje ir šiaurinėje Azijoje, bet ir didžiojoje Šiaurės Amerikos dalyje. Jeigu jiems, panašiai kaip afrikiniams drambliams, pramisti buvo reikalingas vidutiniškai 5 km² plotas, tai vien Europoje mamutų galėjo ganytis iki 500 000, o Lietuvos teritorijoje galėjo gyventi bent keli tūkstančiai. Apie jų gausą galima spręsti ir pagal šiaurės rytų Sibire gyvenusių mamutų radinius, kurie buvo įdomūs ne tik mokslininkams, bet ir išskirtinės jų kūno dalies – durklų („ilčių“) pardavėjams.

Mamutas. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/mamutas/>

Išalę į podirvio ledą, čia mamutai puikiai išsilaikė nepažeisti iki mūsų dienų, o jų durklai dar neseniai buvo eksportuojami ir naudojami, kaip ir dramblio kaulas. Nuo XVII a. vid. iki XIX a. pab. Sibire buvo rasta apie 20 000 porų šio išmirusio milžino „ilčių“, kas leidžia numanyti apie buvusią mamutų gausą šiose teritorijose.

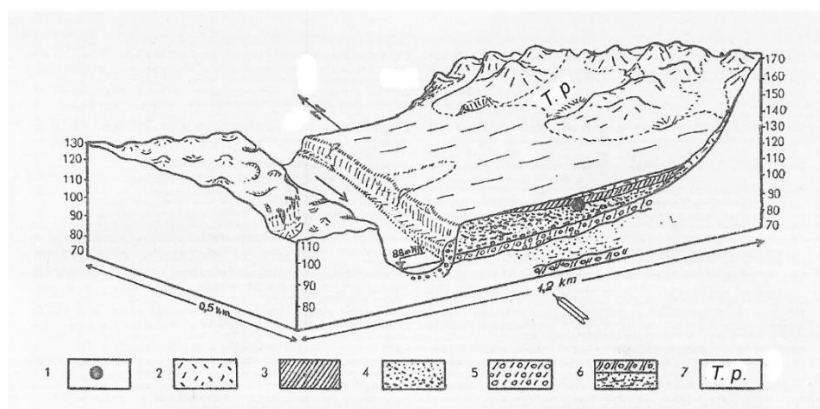
Antakalnio apylinkėse septyniasdešimtmetis mamutas klajojo prieš 13 800 m, kai ledynas jau buvo palikęs Lietuvos teritoriją ir dungsojo kažkur šiaurinėje Estijoje. Nuo ledo atlaisvėjusiuose regionuose jau buvo susiformavusi nuolatinė augalijos danga, plito pirmieji medžiai. Šis vėlyvojo ledynmečio šiltmetis išsiskyrė palankiomis klimatinėmis sąlygomis – buvo šilta ir drėgna. Vidutinė oro temperatūra kilo, liepos mėn. ji siekė +14,9⁰C (šiandien Lietuvoje – +18⁰C). Atvirą tundros kraštovaizdį pakeitė miškatundrė – klestėjo

beržai keružiai (*Betula nana*), liekniniai beržai (*Betula humilis*), gluosniai (*Salix*), kadagiai (*Juniperus communis*), šaltalankiai (*Hippophae rhamnoides*) ir pačios įvairiausios žolių bendrijos. Vėliau, sparčiai paplito paprastoji pušis (*Pinus sylvestris*) su beržų-pušų retmiškiais.

Vėlyvojo ledynmečio šiltmetis temperatūriniu požiūriu nebuvo tolygus. Staiga oras imdavo vėsti ir po kelis šimtus metų trukdavo atšalimas, sąlygodavęs ženklus augalijos pokyčius – tuo metu plėtėsi tundros ir miškatundrės krašovaizdžiai, vyko aktyvi paviršiaus erozija (ardymas). Manoma, kad būtent tokiais nepalankiomis klimatinėmis sąlygomis, kai vid. liepos t^0 regione nukrito iki $+13,2^0\text{C}$ ir gyveno Vilniaus mamutas. Kas jam atsitiko nežinome, bet, matyt, dar būdamas gyvas ar jo gaišena įkrito į upę, kuri gyvūną nešė, vėliau nubloškė į lėtesnę srovę – užtekį, kur dalis skeleto buvo nunešta, o kitą gana staigiai užklojo nuosėdos ir tūkstančius metų saugojo šį unikalų radinį.

Mamuto liekanos rastos Neries upės slėnio III terasos – apie 700 m pločio juostos, plytinčios išilgai upės vagos, nuosėdose. Ant šios, link upės vagos pasvirusio terasos ir ant aukščiau jos plytinčios – IV terasos, šiandien įsikūręs Vilniaus Antakalnio mikrorajonas.

III terasa susidarė maždaug prieš 12–14 tūkst. m. Vandens srautai, ardydami jos krantus, įsireždami į upės dugną, pradžioje ant jo suklojo maždaug 7 m žvyro storumę, kurios kraige, t. y. 3,5 m gylyje (104,6 m aukščiau jūros lygio) ir buvo aptikti mamuto skeleto fragmentai. Šias nuosėdas dengia iki 2 m storio smėlingos nuosėdos, kurios galėjo susiklostyti upei periodiškai patvinstant. Tuo metu vanduo išsiliedavo iš krantų, o jam

Neries upės III terasos (antroji viršsalpinė), kurioje rastos mamuto liekanos, geologinė schema. 1 – mamuto radvietė; 2 – proliuvinės ir deliuvinės sąnašos; 3 – salpinis aliuvis; 4 – vaginis aliuvis; 5 – terasos pagrindą sudarantis moreninis priemolis; 6 – moreninis priemolis ir smėlis su aleurito tarpsluoksniais; 7 – troleibusų parkas. Pastaba: 3, 4 – aliuvinės sąnašos; 5 – paskutiniojo apledėjimo nuogulos; 6 – senesnio apledėjimo nuogulos (Kulikauskas ir kt., 1957)

nusekus, pasilikdavo smėlingos-dumblingos sąnašos, kurios ir sudaro vadinamąjį salpinį aliuvį. Įdomu tai, kad mamuto liekanos buvo rastos riboje tarp vaginio ir aukščiau slūgsančio salpinio aliuvio, o radimvietėje buvo matyti ryškūs sedimentacijos sąlygų pasikeitimo pėdsakai.

Apibendrinant galima pasakyti, kad didžiausias kada nors Baltijos regione rastas mamutas yra labai svarbus radinys ne tik paleontologams, archeologams, geologams ir kt. tyrėjams, bet ir visai visuomenei, atskleidžiantis daug nežinomų faktų ne tik apie patį išskirtinį gyvūną, bet ir apie visą mamuto gyvenamąją aplinką, liudijantis priešistorinę praeitį, skatinantis galvoti apie labai trapią mūsų aplinką, nuolatinį jos kitimą ir būtinybę išsaugoti tai, ką turime šiandien, ateities kartoms.

Tad susitelkime ir pastatykime paminklą *VILNIAUS MAMUTUI* !

JONAS SATKŪNAS^{1,4}, EUGENIJA RUDNICKAITĖ²,
LINAS DAUGNORA³, INDRĖ SATKŪNIENĖ¹,
MIGLĖ STANČIKAITĖ⁴, JONAS MAŽEIKA⁴,
¹Lietuvos geologijos tarnyba,
²Vilniaus universitetas,
³Gamtos tyrimų centras

Literatūra:

Daugnora, L. Mamutai Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*, 2004, t. 25, p. 9–16. ISSN 0207-8694.

Kulikauskas, P., Mačionis, A., Žeiba, S. Vilniaus mamutas. *Mokslas ir gyvenimas*, 1957, nr. 1, p. 16–20.

Kuriu Vilnių. Prieiga internete: <http://paslaugos.vilnius.lt/service-list/Paraisku-priemimas-meno-projektu-remimo-programai-Kuriu-Vilniu>.

Rudnickaitė, E. Vilniaus mamuto pėdsakais: į pagalbą mokytojui neformaliam gamtamoksliniam nuotoliniam ugdymui. *Gamtamokslinis ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje* (XXVI nacionalinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys, 2020 m. spalio 17 d.). Šiauliai: Scientia Educologica, 2020, p. 33–53. ISSN 2335-8408 Prieiga internete: <http://oaji.net/journal-detail.html?number=1984>.